

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

**ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА:
МАТЕРІАЛИ ДО СЕМІНАРСКИХ ЗАНЯТЬ
ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ**

Електронний ресурс

Харків – 2024

Рецензенти:

І. А. Логвиненко – к.іст.н., доцент, завідувач кафедри теорії та історії держави і права Харківського національного університету внутрішніх справ;

О. А. Гавриленко – д.ю.н., професор, професор кафедри міжнародного та європейського права Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

*Затверджено до розміщення в мережі Інтернет рішенням Науково-методичної ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 9 від 18 червня 2024 року)*

Т 33 **Теорія** держави і права : матеріали до семінарських занять та самостійної роботи студентів [Електронний ресурс] / укладачі І. В. Воронова, Є. І. Григоренко, О. С. Передерій. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2024. – (PDF 43 с.).

Матеріали до семінарських занять та самостійної роботи студентів містять тематичний план навчальної дисципліни, методичні вказівки до семінарських занять, матеріали до самостійної роботи студентів, критерії оцінювання відповідей на семінарських заняттях.

Рекомендовано для студентів першого курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти юридичного факультету, які навчаються за спеціальністю 293 Міжнародне право.

УДК 340.5

© Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, 2024

© Воронова І. В., Григоренко Є. І.,
Передерій О. С., уклад., 2024

ЗМІСТ

1. Вступ.....	4
2. Тематичний план навчальної дисципліни.....	5
3. Методичні рекомендації до семінарських занять.....	18
4. Матеріали до самостійної роботи студентів.....	31
5. Схема нарахування балів та критерії оцінювання.....	34
6. Рекомендована література.....	40

1. ВСТУП

Запропоновані матеріали з навчальної дисципліни «Теорія держави і права» відображають основні форми, обсяг і напрямки роботи, студентів юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

Метою викладання дисципліни «теорія держави і права» є формування у студентів як майбутніх висококваліфікованих спеціалістів необхідного базису знань про основні та загальні закономірності виникнення, розвитку, функціонування держави і права.

Основними завданнями вивчення дисципліни є формування таких загальних і професійних компетентностей як: усвідомлення соціальної значущості майбутньої юридичної професії, оволодіння достатнім рівнем професійної правосвідомості здатність вдосконалювати й розвивати свій інтелектуальний і загальнокультурний рівень пізнаючи державно-правові явища, вироблення негативного ставлення до корупційної поведінки, формування поважного ставлення до права і закону, здатність брати участь у розробці нормативно-правових актів відповідно до профілю своєї професійної діяльності з урахуванням загальносвітових стандартів прав і свобод людини Союзу, здатність кваліфіковано і професійно тлумачити положення чинного законодавства про засади державного ладу, здатність шанувати честь і гідність особистості, захищати права і свободи людини і громадянина у відповідності до найкращих стандартів, що містяться в документах ООН і Європейського Союзу

Відповідно до освітньо-професійної програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти здобувачі повинні досягти таких програмних результатів навчання: набуття фундаментальних знань з основних питань, що характеризують формування, еволюцію та функціонування сучасної держави, визначення ролі права в процесі організації соціального життя; розвиток аналітичних умінь при вивченні сутності державно-правових явищ, набуття навичок прогнозування можливих організаційно-структурних перетворень державного механізму.

Оволодіння даною навчальною дисципліною, необхідне для набуття широкого професійного світогляду, без якого немає повноцінного фахівця.

2. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Розділ 1 Теорія держави і права як навчальна дисципліна. Держава.

Тема № 1. Предмет і методологія теорії держави та права

Становлення, загальнотеоретичної науки про державу та право. Філософія права та енциклопедія права як її попередники. Наступність у розвитку загальнотеоретичних державно-правових знань. Внесок мислителів України у розвиток загальнотеоретичного вчення про державу та право. Роль вчених-юристів України у визначенні предмету і структури теорії держави і права як науки і навчальної дисципліни.

Предмет теорії держави та права. Розрізнення понять, “об’єкт” і “предмет” теорії держави та права. Особливості предмету теорії держави та права як науки. “Теорія держави” і “теорія права”, їх відмінність і єдність.

Методологія теорії держави та права. Метафізика, діалектика (матеріалістична та ідеалістична), ідеалізм (об’єктивний та суб’єктивний), матеріалізм (об’єктивний та суб’єктивний), у пізнанні державно-правових явищ. Логічні прийоми загальнотеоретичного пізнання держави і права (аналіз, синтез, індукція, дедукція тощо).

Загальнонаукові методи пізнання держави і права: формально-логічний метод, соціологічний метод, системно-структурний метод, конкретно-історичний метод, статистичний метод тощо). Використання методів окремих наук для пізнання держави і права (метод порівняльного правознавства, метод техніко-юридичного аналізу, метод конкретизації, метод інтерпретації тощо).

Склад теорії держави і права, її головні наукові напрями. Структура теорії держави і права як навчальної дисципліни. Понятійний апарат теорії держави і права. Гуманізація загальнотеоретичного наукового знання про державу і право. Завдання теорії держави і права як науки і учбової дисципліни.

Тема № 2. Теорія держави та права як навчальна дисципліна

Співвідношення теорії держави та права і філософії, соціології, політології, економічної та управлінської науки, тощо. Виникнення нових галузей наук.

Поняття юридичних наук і суспільних наук. Структура юридичних наук. Історико-теоретичні науки. Співвідношення теорії держави та права з історією держави та права та історією вчень про державу та право. Галузеві науки і співвідношення з ними теорія держави та права. Спеціальні юридичні науки і співвідношення з ними теорія держави та права, зв’язок теорії держави і права і юридичної практики. Функції теорії держави та права. Евристична функція. Онтологічна функція. Прогностична функція. Методологічна функція. Ідеологічна функція. Політична функція. Практично-прикладна функція.

Сучасний стан і розвиток юридичної науки, окремих її напрямків і галузей. Формування у юридичній науці нових галузей знання про державу та право. Вдосконалення зв’язків з практикою. Теорія держави і права як частина

світової юридичної науки.

Тема № 3. Теорія держави та права в системі суспільних і юридичних наук

Співвідношення теорії держави та права як науки і теорії держави та права як навчальної дисципліни.

Навчальні дисципліни (юридичні, неюридичні) в юридичних учбових закладах. Фундаментальні навчальні дисципліни в юридичних учбових закладах. Місце теорії держави та права в системі юридичних навчальних дисциплін. Теорія держави та права і юридичний світогляд, юридичне мислення, юридична культура як професійні якості юриста-спеціаліста. Логіка структури курсу теорії держави та права як навчальної дисципліни.

Юридична освіта в Україні. Юридична освіта в Україні: становлення, сучасний стан, перспективи розвитку.

Тема № 4. Еволюція суспільства: виникнення держави і права

Структура первісного суспільства. Органи влади та управління первісного суспільства. Еволюція первісного суспільства. Форма організації суспільства в епоху неоліту ("протодержава"). Особливості виникнення європейських держав. Особливості виникнення східних (азіатських) держав. Ознаки які відрізняють публічну владу первісного суспільства від держави. Специфічність утворення держав в ХХ ст. Спадковість з державним будівництвом у попереднє століття. Теорії виникнення держави (теологічна, патріархальна, договірна, насилля, психологічна, органічна, історико-матеріалістична тощо). Загальні закономірності виникнення держави.

Нормативне регулювання суспільних відносин первісного суспільства. Виникнення права. Ознаки які відрізняють право від соціальних норм первісного устрою. Держава і права як загально-соціальні інститути. Співвідношення держави і права. Взаємозв'язок держави і права. Відносна самостійність держави і відносна самостійність права.

Тема № 5. Громадянське суспільство

Громадянське суспільство: поняття, структура, основні ознаки, сутність. Історичні аспекти формування концепції громадянського суспільства. Наукова концепція Г.В.Ф. Гегеля.

Громадянин і громадянське суспільство. Критерії цивілізованості громадського суспільства: економічний, політичний, ідеологічний плюралізм як засади суспільного життя в Україні. Взаємозалежність і взаємодія громадянського суспільства і держави.

Держава і релігія, церква. Держави світські та релігійні, клерикальні.

Державна і суспільна безпека в Україні.

Тема № 6. Поняття держави, її основні ознаки, сутність

Поняття держави (у світі різних підходів щодо визначення). Основні ознаки держави. Фундаментальні елементи держави: населення (народ, нація громадяни), територія, публічна влада. Суверенітет держави. Внутрішня і зовнішня сторони суверенітету. Суверенітет народу і його втілення в демократичних державах. Національний суверенітет і право націй на самовизначення. Суверенітет у федеративній державі. Поняття державної влади і її співвідношення з політичною владою. Класові, національні, корпоративні, загальносоціальні чинники і їх роль в державі. Методи і форми забезпечення державою інтересів суспільства, громадян, національних і соціальних спільнот (груп). Взаємозумовленість і взаємозв'язок держави, політичного, економічного, соціального устрою суспільства.

Сутність держави. Аспекти сутності держави. Класове (вузькогрупове) і загальносоціальне у сутності держави. Держава і політичний, економічний, соціальний устрій: їх взаємозв'язок і взаємозумовленість.

Тема № 7. Основні теорії походження держави, її тип.

Типологія держав.

Основі теорії держави: теорія еліт, технократична, теорія плюралістичної демократії тощо. Поняття типології держави. Критерії класифікації держав. Фактори, котрі визначають тип держави: економічні, класові, національні, політичні, релігійні, регіональні тощо. Класифікація держав. Поліцейська держава. Авторитарна держава. Тоталітарна держава. Ліберальна держава. Демократична держава. Соціальна держава. Правова держава.

Цивілізаційний та формаційний підходи до типології держави. Види цивілізацій і відповідні їм типи держав. Особливості держав у межах одного типу. Східний тип держав. Класово-економічна сутність інформаційного підходу. Основі риси і особливості держав рабовласницького, феодального, буржуазного і сучасного суспільства.

Еволюція типів держав. Умови і форми переходу від одного типу держави до іншого. Конвергенція у розвитку держав різного типу.

Наступність у розвитку держав. Перехідні держави. Прогрес у розвитку держави, його сутність, критерії та головні напрями. Сучасні теорії про державу перехідного типу. Держава соціально-демократичної орієнтації і соціально-правова держава.

Тема № 8. Функції держави. Механізм і апарат держави.

Поняття функцій держави. Визначення основних напрямів діяльності держави. Класифікація функцій держави, їх взаємозумовленість і взаємозв'язок. Функції сучасної Української держави і функції державних органів: їх відмінність і взаємозв'язок.

Правові форми здійснення державою своїх функцій. Загальносоціальні, національні і класові фактори у змісті функцій держави. Критерій прогресу в розвитку функцій держави.

Поняття механізму держави, державного апарату. Роль механізму держави у забезпеченні здійснення її функцій. Структура механізму сучасної

держави та її правова основа.

Державні органи, установи, підприємства і організації, їх місце і роль у механізмі держави. Державні і недержавні (комерційні) організації: специфічні риси їх функціонування у механізмі держави. Особливості механізму федеративної та унітарної держави.

Поняття державного органу, його ознаки і поняття. Система державних органів в Україні їх схожість і відмінність від системи державних органів в країнах Європейського Союзу. Централізація і децентралізація в організації та функціонуванні державних органів. Розподіл праці (спеціалізація) у системі органів держави. Професійність державного апарату.

Поняття державної і недержавної служби. Державні і недержавні службовці, їх категорії та ранги в державних і недержавних органах. Поняття посадової особи. Класифікація посадових осіб (за законодавства України і країн Європейського Союзу).

Сутність та форми бюрократії, її роль у здійсненні функцій та повноважень державних органів. Бюрократія як протилежність демократії, гласності, законності, праву в організації та діяльності державних органів. Еволюція механізму держави, прогрес і регрес у розвитку її органів, установ та організацій. Інформатизація суспільства і використання науково-технічних досягнень у діяльності державного апарату.

Теорія “злому” державного апарату у перехідні періоди розвитку суспільства. Утопічні та квазінаукові уявлення щодо злому державного апарату, соціальна небезпека їх реалізації у державному будівництві, реформуванні політичної, економічної системи суспільства (наслідки жовтневого перевороту в Росії у 1917 р.).

Формування механізму держави (державного апарату) в Україні. Перетворення радянська моделі управління місцевими справами. Співвідношення системи державних органів та органів місцевого самоврядування в Україні, делегування повноважень за законодавством України. Механізм держави і місцевого самоврядування. Реформування місцевого самоврядування в Україні його правова основа (національне право і міжнародно-правові акти). Взаємодія органів держави (вищих і місцевих) і органів місцевого самоврядування (форми, методи).

Тема № 9. Форма держави. Форма державного правління

Поняття форми держави. Її структура: форма правління, форма державного устрою, форма державного (політичного) режиму, їх поняття та основні риси.

Співвідношення типу, сутності і форми держави. Прогресивні та регресивні зміни форми держави певного типу.

Форми правління у рабовласницькій, феодальній, буржуазній та соціалістичній державі. Сутність і особливості форми правління радянської держави. Монархія і республіка як класичні форми правління держави в історії і сучасності. Види монархічних форм правління: історія та сучасність. Сучасні монархії: абсолютна, конституційна (парламентська), змішана.

Види республіканських форм правління: історія та сучасність. Парламентська, президентська, змішана республіка критерії їх розрізнення. Форма правління в Україні її історичні корені.

Тема № 10. Форма державного устрою

Поняття форми державного устрою. Національно-державний та адміністративно-територіальний устрій держави. Унітарна держава, її основні ознаки. Унітарна держава з елементами федералізму. Автономія в унітарній державі. особливості України як унітарної держави. Автономна Республіка Крим.

Федеративна держава, принципи її утворення та правова основа. Особливості суверенітету і територіальної цілісності федеративної держави. Взаємовідношення між федеральними органами державної влади і органами влади суб'єктів федерації. Види федерацій.

Конфедерація: поняття та ознаки. Принцип державного суверенітету і конфедерація. Історична доля конфедерації. Співдружність держав, регіональні, економічні, політичні, військові та інші союзи, асоціації, об'єднання тощо держав, їх відміна від унітарної та федеративної держави (СНД, Організація Об'єднаних Націй, НАТО тощо).

Україна і Рада Європи. Значення для України її входження до Ради Європи. Україна і Європейське співтовариство. Україна і СНД. Регіональні міждержавні організації.

Тема № 11. Форма державного режиму

Державний (політичний) режим: поняття, види. Чинники, що впливають на вид політичного режиму. Демократичний політичний режим: поняття, різновиди, основні ознаки. Різновиди демократичного режиму. Антидемократичний режим: поняття, основні ознаки, різновиди. Різновиди антидемократичного режиму.

Умови формування демократичного режиму в перехідних державах соціалістичного періоду (Україна, країни СНД, східної Європи тощо). Трансформація політичного режиму в Україні і в країнах СНД у період з 1991 по 2015 р.

Тема № 12. Україна як незалежна, суверенна, демократична, соціальна, правова держава

Утворення України як незалежної суверенної держави (економічні, політичні, соціальні умови, політико-правові акти). Державні кордони України: правове забезпечення їх непорушності та внутрішні і зовнішні гарантії. Державні атрибути України. Національна ідеологія державотворення. Складнощі на шляху України як суверенної держави. Гуманістична спрямованість реформування системи державної влади в Україні.

Україна як демократична держава. Демократизація громадського і державного життя. Права людини. Забезпечення прав національних меншин, їх конституційні гарантії. Опозиція в парламенті як показник втілення принципу

політичного плюралізму в законодавчому органі.

Україна як правова держава. Принцип верховенства права і відповідності йому закону. Значення побудови громадянського суспільства для утвердження правової держави. Конституційне забезпечення принципу розподілу влад. Взаємовідповідальність держави і людини.

Україна як соціальна держава. Державна політика соціальної безпеки. Державна влада і забезпечення соціальної злагоди у суспільстві.

Реформи в Україні щодо реорганізації інститутів публічної влади. Адміністративна реформа. Судово-правова реформа. Реформа місцевого самоврядування (муніципальна реформа). Парламентська реформа. Реформа правоохоронних органів України (створення поліції, реформування прокуратури).

Інститут Президента України його вітчизняні витoki і сучасність. Теорія і практика розвитку українського парламентаризму. Верховна Рада України та її роль у розбудові України як демократичної, соціальної, правової держави.

Адміністративна реформа, судово-правова реформа, місцевого самоврядування (муніципальна реформа), їх значення для утвердження України як демократичної, соціальної, правової держави.

Тема № 13. Політична система суспільства

Політична система суспільства: поняття, структура, сутність.

Місце держави в політичній системі суспільства. Політика. Політична влада і державна влада. Особистість політичного лідера у політичній системі суспільства.

Державна влада і громадські об'єднання: комерційні і некомерційні (неприбуткові), правова основа їх взаємодії. Державна влада і правляча політична партія. Формування внутрішньої і зовнішньої політики держави. Лобізм. Політичний лідер як елемент політичної системи суспільства.

Тема № 14. Державна влада, механізм поділу державної влади.

Механізм стримувань і противаг

Єдність державної влади, принципи її організації та функціонування: розподіл державної влади на законодавчу, виконавчу і судову. Втілення принципу розподілу влади в Україні. Органи законодавчої, виконавчої і судової влади. Спадковість принципу розподілу влади в українському конституціоналізмі. Сутність народовладдя, форми його здійснення у сучасній державі.

Поняття механізму стримувань і противаг. Значення існування стримувань і противаг для розбудови демократичного державного устрою. Система стримувань і противаг як гарантія недопущення узурпації державної влади в країні. Механізм стримувань і противаг за законодавством України.

Тема № 15. Соціальне управління.

Державне управління. Місцеве самоврядування

Соціальне управління. Значення соціального управління. Суб'єкти

соціального управління. Державне управління. Спеціалізація державного управління за напрямками. Суб'єкти державного управління.

Місцеве самоврядування в Україні. Органи місцевого самоврядування та їх компетенція. Співвідношення органів місцевого самоврядування і органів державної виконавчої влади. Реформа місцевого самоврядування в світлі процесів децентралізації в Україні в 201-2015 рр. Громади як основна форма самоорганізації населення в Україні.

Тема № 16. Державний контроль

Поняття державного контролю. Система державного контролю. Суб'єкти державного контролю.

Співвідношення категорій «контроль» і «нагляд». Організаційно-правові форми здійснення державного контролю.

Значення державного контролю в механізмі забезпечення законності і правопорядку.

Розділ 2 Право як універсальний регулятор суспільних відносин.

Тема № 17. Право в системі регулювання суспільних відносин

Поняття і основні ознаки соціального регулювання в суспільстві. Система соціального регулювання. Нормативні та індивідуальні (піднормативні) регулятори, їх сфери застосування та методи.

Соціальні норми, їх поняття та форми виразу.

Класифікація (види) соціальних норм: звичаї, мораль, корпоративні, релігійні, політичні, правові, етичні та інші норми. Поняття та ознаки права. Право та традиції. Загальне й особливе у соціальних нормах.

Особливості соціальних норм, що діють в системі органів внутрішніх справ.

Право і технічні норми, їх співвідношення і взаємодія. Особливий вид технічних норм - військово-технічні норми. Технічно-правові норми.

Право і мораль. Ознаки, які відрізняють норми права від норм моралі. Право та морально-етичний рівень розвитку суспільства. Справедливість та право. Роль права у розвитку і зміцненні моралі суспільства.

Тема № 18. Співвідношення права з політикою, економікою, культурою

Основні уявлення та вчення про право. Аксеологічний та інструментальний підхід до поняття права.

Визначення поняття права. Соціальна чинність права. Право як ведучий спеціальний регулятор суспільних відносин. Загальносоціальні, національні та корпоративні фактори в праві. Ознаки права (нормативність, системність, формальна визначеність, вольовий характер, загальна обов'язковість, гарантованість державою). Соціальна справедливість та свобода і їх міра як сутність права. Вольовий критерій при оцінюванні сутності права. Право як система норм (правил) поведінки особи, нормативна основа організації та функціонування державної влади, об'єднань громадян, інших осіб.

Об'єктивне та суб'єктивне право. Природне та позитивне право.

Функції права як основні напрямки правового впливу на суспільні відносини. Загально-соціальні (виховна, інформаційна, орієнтаційна, оцінювачна) та спеціально-соціальні (юридичні) функції права (регулятивні – статична та динамічна, охоронна).

Право, політика, економіка. Межі правового регулювання у суспільстві. Порядок як відносно самостійне явище. Взаємовплив права і економіки. Правові форми економічних відносин. Безпосереднє та опосередковане регулювання правом економічних відносин. Роль права у стимулюванні розвитку нових економічних відносин.

Взаємовплив права і політики. Право як основа та форма (засіб) здійснення політики держави. Відображення в праві рівня політичної зрілості класу (правлячої еліти), народу (нації), суспільства, держави. Роль політики у визначенні змісту і напрямків правового регулювання.

Правове оформлення легітимної політичної діяльності і її принципів.

Право та демократія. Правове регулювання форм та інститутів демократії. Роль права у розвитку демократії як засобу здійснення народовладдя. Вплив принципів демократії на зміст і напрямок формування права.

Право та культура. Право як індикатор культури суспільства. Прогрес в праві. Власна та інструментальна цінність права. Право та закон: їх співвідношення. Принципи верховенства права в суспільстві і державі.

Принципи в праві: їх поняття та класифікація. Загальноправові та міжгалузеві принципи. Втілення загальнолюдських цінностей в загальноправових принципах права. Роль принципів права у правотворчості, та правозастосуванні. Спадкоємство в праві.

Тема № 19. Форми (джерела) права

Поняття форми права її значення в правовому регулюванні суспільних відносин, та систематизації законодавства.

Основні історичні форми права: правовий звичай, судовий (адміністративний) прецедент, доктринальна форма, догми (принципи та правила) релігії, нормативний юридичний акт, договір (нормативні: внутрішні та міжнародні зовнішні).

Співвідношення закону (нормативно-правового акту) та права. Закон у вузькому та поширеному сенсах, матеріальному та формальному розумінні. Право та законодавство.

Нормативно-правовий акт: поняття, ознаки, система та види.

Судовий прецедент, його основні ознаки, особливості та співвідношення з іншими нормами права.

Судова та адміністративна практика, її роль у розвитку форм права на сучасному етапі. Прецедент судового тлумачення та судовий прецедент.

Правовий звичай: поняття, основні ознаки та особливості. Звичайне право, його сутність, ознаки та взаємозв'язок з правовим звичаєм.

Доктринальна форма права. Положення (рекомендації) юридичної науки, їх вплив на правозастосування та законотворчість. Наукові коментарі до текстів законодавства (нормативно-правових актів).

Нормативно-правові договори: типові, примірні, міждержавні, внутрішні та зовнішні, а також інші (господарські, страхування і т. ін.).

Тема № 20. Норми права

Поняття норми права та її основні ознаки. Загальний характер та формальна визначеність норми права, загальна обов'язковість, примусовість, невизначеність адресату.

Види норм права. Регулятивні і правоохоронні норми права. Дозволяючи (уповноважуючи), зобов'язуючи, забороняючи норми права. Матеріальні й процесуальні норми права: їх взаємозв'язок і відмінність. Пріоритет норм матеріального права понад процесуальними в романо-германській сім'ї правових систем. Класифікація норм права за рівнем їх нормативності: норми-цілі, норми-дефініції, норми-принципи та ін. Колізійні норми. Значення класифікації норм права для їх ефективної реалізації.

Структура норми права. Гіпотеза, диспозиція, санкція (прості, складні, абсолютно та відносно визначені). Структура регулятивних та правоохоронних норм права.

Норми викладу правових норм у статтях нормативно-правових актів (пряма, посилкова і бланкетна, казуїстична, абстрактна). Співвідношення норми права та статті нормативно-правового акту.

Тема № 21. Нормотворчість

Поняття і основні ознаки нормотворчості (організаційно-методичний аспект, інтелектуальна та волевиява сторони, фінансове та матеріальне-технічне забезпечення).

Види (класифікація) правотворчості. Правотворчість державних органів. Санкціонована правотворчість. Делегована правотворчість: її переваги і недоліки. Первинна, поточна та кодифікаційна правотворчість. Правотворчий процес та його особливості.

Законодавчий процес. Законодавча ініціатива (право законодавчої ініціативи та форми її реалізації). Суб'єкти законодавчого процесу, їх правове визначення.

Основні стадії законодавчого процесу, його правова основа. Поняття і основні риси стадій законодавчого процесу. Предмет законодавчої діяльності (проекти, їх підготовка, процедура розгляду, проходження). Регламент законодавчого процесу.

Принципи законодавчої діяльності в Україні.

Поняття, основні риси та види юридичної техніки. Значення юридичної техніки та правозастосування в правотворчій діяльності.

Законодавча техніка. Мова закону. Законодавча стилістика. Правила підготовки законодавчого акту. Нормативні приписи, нормативна будова, юридичні конструкції як засоби законодавчої техніки. Казуїстичне та абстрактне викладання правових норм.

Тема № 22 Нормативно-правові акти

Поняття правового (юридичного) акту. Види правових актів.

Поняття та ознаки нормативно-правового акту, його відміна від актів застосування права й актів тлумачення правових норм.

Система та види нормативно-правових актів в Україні. Закони та підзаконні акти, їх загальні та особливі риси. Закон як нормативно-правовий акт держави вищої юридичної сили, найбільш авторитетна форма права.

Класифікація законів. Конституційні, кодифікаційні та прості (звичайні) закони. Загальні та спеціальні закони.

Конституція держави - основа правової системи суспільства, її верховенство та гарантованість. Відмінність Конституції від всіх інших правових актів державної влади.

Нормативно-правові акти парламенту (України). Органічні акти парламенту (України) до закону держави.

Нормативно-правові акти глави (президента) держави. Правові акти уряду (Кабінет Міністрів України), їх основні види.

Юридичні акти міністерств та центральних відомств, їх класифікація та юридична природа.

Нормативно-правові акти місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх система та якості. Особливості нормативно-правових актів органів влади і органів самоврядування у автономних утвореннях. Локальні норм акти (підприємств, установ, організацій).

Нормативно-правові акти у федеративній та унітарній державі, їх система та особливості.

Порядок опублікування та набуття чинності нормативно-правових актів (законів), його правове урегулювання.

Дія нормативно-правових актів (законів). Дія нормативно-правових актів у часі, вступ в силу і припинення дії нормативно-правових актів. Пряма, зворотня і переоживаюча дія нормативно-правових актів. Дія нормативно-правових актів у просторі. Територіальний та екстериторіальний принципи дії нормативно-правових актів у просторі. Дія нормативно-правових актів за колом осіб.

Систематизація нормативно-правових актів (законодавства), її поняття, ознаки, форми поняття та ознаки інкорпорації та кодифікації законодавства. Всезагальна і галузева кодифікація. Звід законів, уложення законодавства, систематичне зібрання законодавства, збірки законів (нормативних актів) та ін.

Принципи систематизації та кодифікації законодавства. Хронологічний та предметний підходи.

Сучасна кодифікація законодавства в Україні, її головні напрямки, форми та значення у забезпеченні правового стану суспільства і держави.

Тема № 23. Правові відносини

Поняття та основні ознаки правових відносин. Правові відносини як форма існування й реалізації прав та обов'язків. Норми права та правові відносини. Склад (структура) правових відносин. Матеріальні та юридичні

аспекти змісту правовідносин. Основні елементи складу правовідносин: суб'єкти, зміст (юридичний, фактичний), об'єкти, юридичні факти. Суб'єктивне право: поняття, ознаки. Правомочність як структурний елемент (вид) суб'єктивного права. Юридичний обов'язок: поняття, ознаки, види. Повноваження. Юридична відповідальність.

Суб'єкти правовідносин. Правосуб'єктність фізичних осіб. Правоздатність. Дієздатність. Деліктоздатність. Правосуб'єктність юридичних осіб. Публічні (некомерційні) і приватні (комерційні) юридичні особи. Поняття та ознаки юридичної особи. Об'єднання та соціальні спільності як суб'єкти правових відносин. Держава як суб'єкт правових відносин (адміністративних, цивільних, міжнародних та ін.).

Об'єкти правових відносин: поняття та ознаки. Види об'єктів правових відносин: їх поняття та види згідно законодавства України. Їх правовий режим. Особливості правового режиму землі, повітря та ін.

Юридичні факти: поняття та ознаки. Класифікація юридичних фактів. Види юридичних фактів за правовими наслідками.: правостворюючі, правозмінюючі, правоприпиняючі. Види юридичних фактів за вольовою ознакою: юридичні дії та події. Поняття та види правових презумпцій. Юридичне становище та юридичний (фактичний) склад.

Правові відносини за участю органів внутрішніх справ.

Тема № 24. Реалізація права і застосування права

Сутність, поняття, основні ознаки реалізації права. Реалізація права поза правовідносинами і в правовідносинах. Форми безпосередньої реалізації права: використання, виконання, дотримання, їх поняття, основні ознаки, юридична природа і роль у правовому регулюванні суспільних відносин.

Застосування права як правова форма діяльності держави: поняття, ознаки. Застосування права як виду індивідуального (піднормативного) регулювання. Процес застосування права, його основні стадії. Правова оцінка та кваліфікація фактичних обставин (події, проблеми, ситуації та ін.). Основні вимоги правильного застосування права. Акт застосування права: поняття і ознаки. Види актів застосування права за юридичними наслідками, за формою зовнішнього прояву (письмовий, усний, конклюдентний).

Достовірність та точність норми права, що застосовується. Істина у правозастосувальному процесі (судовому та ін.), її докази та функції у правовому регулюванні, а також зміцненні законності й правопорядку. Інтелектуальне забезпечення правильного, законного та точного застосування норм права.

Акти застосування норм права. Прогалини у праві. Аналогія закону, аналогія права та субсидіарне застосування. Зловживання правом. Суб'єкти застосування норм права в органах внутрішніх справ. Особливості застосування норм права робітниками різних підрозділів органів внутрішніх справ.

Вимоги правильного та ефективного застосування норм права співробітниками органів внутрішніх справ (законність, обґрунтованість, доцільність).

Практична спрямованість теорії правозастосування на якість виконання усіма юристами своїх професійних обов'язків.

Тема № 25 Тлумачення норм права

Поняття тлумачення норм права, його основні риси. З'ясування та роз'яснення змісту правових норм (їх окремих елементів).

Класифікація тлумачення норм права. Види тлумачення правових норм за суб'єктом. Офіційне тлумачення норм права та його види (легальне, аутентичне). Юридична природа (наслідків) офіційного тлумачення правових норм, його обов'язковість в правозастосуванні.

Неофіційне тлумачення норм права, його основні риси та види. Доктринальне тлумачення правових норм та його значення для правозастосування та удосконалення механізму правового регулювання (науково-практичні коментарі, дослідження права: дисертації, статті, монографії та ін.).

Професійне та побутове тлумачення норм права.

Види тлумачення норм права за обсягом: буквальне, поширювальне (розширене) та обмежувальне тлумачення, їх значення для вірного, обґрунтованого та законного прийняття юридичного рішення (акту).

Нормативне та казуальне тлумачення правових норм (за результатом).

Засоби тлумачення норм права, поняття та основні риси. Граматичне (філологічне, семантичне, лінгвістичне) тлумачення норм права. Логічне, історичне, телеологічне та наукове тлумачення правових норм.

Акти тлумачення, їх види та юридична природа.

Тема № 26 Правомірна поведінка, правопорушення

Поняття та ознаки правомірної поведінки. Співвідношення права та поведінки (вчинку, діяльності). Воля, свідомість, інтелектуальні якості особи та правомірна поведінка.

Особливості структури (складу) правомірної поведінки. Об'єктивна та суб'єктивна сторони правомірної поведінки. Мотивація правомірної поведінки.

Типи правомірної поведінки. Обов'язок та законслухняна поведінка. Позитивна відповідальність. Маргінальна та конформістська поведінка, умови та причини їх існування у сучасному суспільстві.

Ознаки правопорушення: протиправність, винність (деліктоздатність), соціальна шкідливість (небезпечність), наслідки. Склад правопорушення. Суб'єкт правопорушення та його особливості у різних галузях (інститутах) права. Об'єктивна сторона правопорушення, її ознаки. Причинний зв'язок між правопорушенням (дією) та наслідками. Суб'єктивна сторона правопорушення: вина, її форми - навмисність та необережність. Прямий та непрямий умисел, протиправна самонадійність та протиправна необережність. Соціальний медичний та інтелектуальний критерії вини суб'єкту.

Причини та природа правопорушень. Причини злочинності, її основні форми. Методи та форми боротьби зі злочинністю.

Тема № 27. Юридична відповідальність

Поняття та основні риси юридичної відповідальності. Правопорушення та його склад - підстави притягнення до юридичної відповідальності. Стадії юридичної відповідальності. Підстави для юридичної відповідальності.

Юридична відповідальність та правові санкції.

Види юридичної відповідальності, їх відпрацювання в чинному законодавстві України.

Зв'язок та взаємодія юридичної відповідальності з моральною та політичною.

Юридична відповідальність та права людини. Презумпція невинуватості як гарантія прав людини та громадянина.

Тема № 28 Правова свідомість і правова культура

Поняття та основні риси правової свідомості. Структура правової свідомості, її елементи: правова ідеологія, правова психологія, правова поведінка.

Вплив правосвідомості на законотворчу та правозастосувальну діяльність. Ідеї та принципи законності (неминучість юридичної відповідальності, недоторканість прав людини, рівність, демократизм та соціальна справедливість, тощо).

Види правової свідомості: теоретична, професійна, побутова.

Правова свідомість співробітника органів внутрішніх справ.

Правова культура: її сутність та основні риси, форми проявлення у суспільстві. Правовий нігілізм, причини його з'явлення, форми, вплив на стан режиму законності, реалізацію та забезпечення прав і свобод громадян. Шляхи подолання правового нігілізму. Роль правової культури у формуванні громадянського суспільства та правової держави. Правова культура у законодавчій та правозастосувальній діяльності. Правова культура посадової особи та громадянина. Правова культура у корпораціях, об'єднаннях громадян. Співвідношення правової та політичної культури.

Тема № 29. Законність і правопорядок

Поняття законності і правопорядку та їх співвідношення. Складові законності і правопорядку. Державні гарантії забезпечення законності і правопорядку.

Тема № 30 Юридична практика

Поняття юридичної практики. Види юридичної практики. Юридичні професії. Значення юридичної практики для правової системи держави.

Тема № 31 Юридичний процес

Поняття ознаки і види юридичного процесу. Форми юридичного процесу. Процесуальна форма. Виду юридичного процесу в Україні і зарубіжних державах.

Тема № 32 Правові системи держав світу

Поняття ознаки і характеристики правової системи. Основні типи (види) правових систем. Критерії розмежування правових систем. Особливості національної правової системи України в умовах європейської інтеграції.

3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінарське заняття № 1.

Тема: Предмет і методологія теорії держави та права

Кількість годин: 2 години

Навчальна мета заняття: ознайомитися з юридичною наукою в цілому і з теорією держави і права зокрема. Визначити місце і роль теорії держави і права в системі юридичних і гуманітарних наук. Засвоїти методологію теорії держави і права і ознайомитися з функціями даної науки.

Навчальні питання:

1. Поняття та система юридичної науки.
2. Предмет теорії держави і права як гуманітарної науки та навчальної дисципліни.
3. Методологія теорії держави і права.

Методичні рекомендації

Метою першого семінарського заняття є введення студентів (слухачів) до навчальної дисципліни. Розкриття першого питання передбачає ознайомлення студентів (слухачів) з юридичною наукою, її особливостями та системою та впливом на розвиток суспільних процесів.

Висвітлення другого питання передбачає формування знань про теорію держави і права як базову юридичну науку і навчальну дисципліну. Особливо важливо засвоїти і вміти докладно викласти предмет і об'єкт науки теорії держави і права, засвоїти завдання теорії держави і права як юридичної науки, відмежувати науку теорії держави і права від дисципліни теорії держави і права за обсягом понятійного апарату.

Методологію науки теорії держави і права слід характеризувати виходячи з інструментального значення теорії держави і права як науки та навчальної дисципліни. Пояснюючи зміст категорії «метод дослідження», бажано проводити загальну класифікацію групи методів, які доцільно застосовувати при вивченні предмета теорії держави і права за класичною схемою: «загальнонаукові методи дослідження» та «спеціально-наукові методи дослідження».

Семінарське заняття № 2.

Теорія держави і права як навчальна дисципліна

Кількість годин: 2 години

Навчальна мета заняття: ознайомитися з системою суспільних наук, визначити роль і значення теорії держави і права в системі суспільних наук, визначити функції теорії держави і права.

Навчальні питання:

1. Теорія держави і права в системі суспільних і юридичних наук та навчальних дисциплін.
3. Теорія держави і права в системі юридичних наук.
2. Функції теорії держави і права як науки.

Методичні рекомендації

Підготовка до першого питання передбачає визначення структури системи юридичних наук. Історико-теоретичні науки. Співвідношення теорії держави та права з історією держави та права та історією вчень про державу та право. Галузеві науки і співвідношення з ними теорія держави та права. Спеціальні юридичні науки і співвідношення з ними теорія держави та права, зв'язок теорії держави і права і юридичної практики

Вивчення змісту питання про місце теорії держави і права в системі юридичних наук потребує, перш за все, ретельної характеристики структури всієї системи гуманітарної науки та правової науки. Студенту (слухачеві) слід чітко визначити, що включає в себе понятійно-категоріальний апарат науки теорії держави і права та яке практичне значення він має при вивченні інших галузевих юридичних наук і дисциплін. Крім того, доцільним буде висвітлення взаємовпливу теорії держави і права з науками історико-теоретичного циклу, соціологічного циклу, психології, політології, філософії, етики, естетики тощо.

Висвітлення функцій теорії держави і права обов'язково слід пов'язувати зі значенням юридичної науки для всієї системи юриспруденції, юридичної практики, суспільства і держави взагалі. Обов'язково потрібно розкрити зміст основних функцій теорії держави і права як науки: гносеологічної, онтологічної, аксіологічної, прогностичної, евристичної, ідеологічної, а також акцентувати увагу на формах їх здійснення.

Семінарське заняття № 3.

Теорія держави та права в системі суспільних і юридичних наук

Кількість годин: 2 години

Навчальна мета заняття: з'ясувати різницю між теорією держави і права як наукою і навчальною дисципліною, визначити значення теорії держави і права у системі підготовки юриста, визначити значення теорії держави і права в юридичній освіті і науці України.

Навчальні питання:

1. Теорія держави і права як наука і навчальна дисципліна.
2. Навчальні дисципліни (юридичні, неюридичні) в юридичних учбових

зкладах.

3. Роль і місце теорії держави і права в юридичній освіті і науці України.

Методичні рекомендації

Підготовка до першого питання вимагає встановлення співвідношення теорії держави та права як науки і теорії держави та права як навчальної дисципліни через різницю у обсязі понятійно-категоріального апарату.

Друге питання передбачає засвоєння значення навчальних дисциплін (юридичних, неюридичних), які викладаються в юридичних учбових закладах. Фундаментальні навчальні дисципліни в юридичних учбових закладах. Місце теорії держави та права в системі юридичних навчальних дисциплін. Теорія держави та права і юридичний світогляд, юридичне мислення, юридична культура як професійні якості юриста-спеціаліста. Логіка структури курсу теорії держави та права як навчальної дисципліни.

Роль теорії держави і права у юридичній освіті в Україні. Юридична освіта в Україні: становлення, сучасний стан, перспективи розвитку.

Семінарське заняття № 4.

Еволюція суспільства: виникнення держави і права

Кількість годин: 2 години.

Мета заняття: встановити історичні чинники еволюційного формування держави і права

Навчальні питання:

1. Еволюція суспільства як процес.
2. Основні чинники еволюції суспільства.
3. Формування держави і права.

Методичні рекомендації

Відповідь на перше питання передбачає висвітлення складного процесу еволюції суспільства. Доцільно визначити періодизацію цього процесу.

При відповіді на друге питання рекомендовано визначити культурні, політичні, економічні, організаційні чинники глобальних еволюційних перетворень у суспільстві. Особливий акцент бажано зробити на аналізі ролі неолітичної революції в житті суспільства і впливі процесів неолітичної революції на формування держави і права.

Підготовка до третього питання передбачає висвітлення тривалого процесу формування державності як соціального феномену. Доцільно відзначити роль держави у соціальних процесах, а також акцентувати увагу на ролі права як універсальному регуляторі суспільних відносин.

Семінарське заняття № 5.

Тема: Громадянське суспільство, політична система суспільства

Кількість годин: 2 години.

Мета заняття: встановити сутність і значення громадянського суспільства. З'ясувати структуру громадянського суспільства.

Навчальні питання:

1. Поняття громадянського суспільства.
2. Наукова концепція громадянського суспільства.
3. Складові громадянського суспільства.

Методичні рекомендації

Розкрити поняття і характерні риси громадянського суспільства. Встановити співвідношення громадянського суспільства з державою. Визначити історичні аспекти формування концепції громадського суспільства (за Г.В.Ф. Гегель).

Підготовка до третього питання передбачає висвітлення сутності підсистеми громадянського суспільства. Доцільним є проведення аналізу співвідношення громадянського суспільства і правової держави.

Семінарське заняття № 6.

Тема: Поняття держави, її основні ознаки, сутність

Кількість годин: 2 години.

Мета заняття: засвоїти історичні аспекти формування державно-владної організації в історії людства. Встановити історичні передумови і причини виникнення держави. Визначити поняття держави і розкрити основні ознаки держави. Проаналізувати наукові підходи до типології держав і розкрити сутність основних наукових концепцій походження держави. Встановити особливості виникнення держав європейського та східного типів.

Навчальні питання:

1. Організація влади і нормативне регулювання у первісному суспільстві
2. Поняття та ознаки держави. Відмінність держави і права, від самоврядування та соціальних норм первісної общини

Методичні рекомендації

Комплекс питань, пов'язаних з виникненням держави має загальнопізнавальний характер. Його з'ясування зобов'язує звернутися як до юридичної, так і до історичної літератури. Готувати його слід послідовно, витримуючи історичну періодизацію становлення людства (від епох палеоліту і неоліту до нашої ери).

Розкриття особливостей формування державної влади та нормативного регулювання суспільних відносин в історії розвитку людства, доцільно почати шляхом звернення до історичних аспектів зародження і розвитку владно-управлінських відносин в первісному суспільстві (на прикладі еволюції форм суспільного буття людства від сім'ї до роду і організованого суспільства).

Теорії (концепції) виникнення держави слід починати характеризувати з фундатора (автора) концепції, розкриття самого змісту теорії, визначення її позитивних і негативних змістовних аспектів. Також доцільно зупинитися на класифікації теорій на традиційні і нетрадиційні і розкрити їх зміст (космологічна, криміногенна).

Підготовка питання щодо виникнення держави передбачає з'ясування низки історичних умов соціального, економічного, культурного, політичного, географічного характеру, в котрих розвивалася людська цивілізація і які, в кінцевому рахунку, призвели до формування державно-правової організації як форми соціального буття людей. Зокрема, при підготовці до відповіді на це питання студенти (слухачі) мають з'ясувати яким чином розвиток економічних відносин, підвищення рівня освіченості людей, природньо-кліматичні умови сприяли формуванню державності в різних народах світу. Логічним продовженням цього є формулювання поняття держави з обов'язковим висвітленням її основних та факультативних ознак (територія, населення, органи публічної влади, суверенітет, формальні реквізити та інші).

Семінарське заняття № 7.

Тема: Основні теорії походження держави, її тип. Типологія держав.

Кількість годин: 2 години.

Мета заняття: засвоїти зміст основних концепції походження держави, визначити типологію держав.

Навчальні питання:

1. Наукові концепції походження держави.
2. Європейська та східна моделі державності.
3. Типологія держав.

Методичні рекомендації

Пізнання і найповніше розкриття особливостей моделі сучасної держави можливе лише шляхом порівняння з владним устроєм первісного ладу і всіх його сутнісних характеристик з більш сучасною формою політико-владної організації соціуму.

Оволодіння питанням про особливості виникнення держав європейського та східного типів передбачає виокремлення основних державоутворюючих факторів, які сприяли формуванню державної організації на території Азії (географічно-кліматичні причини зародження держави на території Азії та соціально-економічні причини на території сучасної Європи).

Типологію держав слід характеризувати виходячи з двох основних підходів до типологізації держав: формаційного (за видом суспільно-економічної формації – рабовласницькі, феодальні, буржуазні, соціалістичні, капіталістичні) і цивілізаційного (за видом цивілізації, що виникає в процесі історичного розвитку людства – єгипетську, китайську, західну). Слід зауважити, що оволодіння зазначеним питанням передбачає з'ясування

особливостей суспільно-економічного і політико-правового розвитку суспільств і народів світу на конкретному історичному етапі їх розвитку.

Семінарське заняття № 8.

Тема: Політична система суспільства

Кількість годин: 2 години

Мета заняття: встановити сутність політичної системи суспільства. Визначити структуру політичної системи суспільства.

Навчальні питання:

1. Поняття та ознаки політичної системи суспільства.
2. Структура політичної системи суспільства.
3. Особистість політичного лідера в структурі політичної системи суспільства.

Методичні рекомендації

Поняття та ознаки політичної системи суспільства. Структура політичної системи суспільства. Політична ідеологія. Політичні партії.

Доцільним є проведення співвідношення між громадянським суспільством і політичною системою суспільства, політичною системою суспільства і державою.

Акцентувати увагу на ролі особистості політичного лідера у структурі політичної системи суспільства.

Семінарське заняття № 9.

Тема: Державна влада, механізм поділу державної влади. Механізм стримувань і противаг.

Кількість годин: 2 години.

Мета заняття: засвоїти зміст категорії «механізм держави» і визначити структуру державного механізму. Ознайомитися з принципами функціонування механізму держави, з'ясувати зміст поняття «державний орган», визначити ознаки та класифікацію державних органів, встановити основні функції держави, з'ясувати сутність і значення для суспільства органів місцевого самоврядування та місце системи органів місцевого самоврядування в механізмі держави.

Навчальні питання:

1. Поняття та структура механізму держави. Державний апарат.
2. Принципи організації та функціонування механізму держави.
3. Поняття, ознаки та класифікація державних органів.
4. Функції держави.
5. Загальна характеристика органів місцевого самоврядування. Місце органів місцевого самоврядування в механізмі держави

Методичні рекомендації

Опанування теми «Механізм держави» передбачає визначення поняття «механізм держави», з'ясування його ролі, структури, відмежування категорії «механізм держави» від категорії «державний апарат».

Принципи організації та функціонування механізму держави слід вивчати орієнтуючись на принцип поділу державної влади на законодавчу, виконавчу, судову, а також на те, що у всіх розвинених демократичних країнах світу основу спрямованості діяльності держави становлять права і свободи людини і громадянина.

При вивченні поняття «державний орган» слід виходити із того, що державний орган є системоутворюючим елементом державного механізму будь-якої країни незалежно від форми державного правління, форми державного устрою, форми державного (політичного) режиму. В межах означеного питання доцільно розкрити ознаки державного органу (організаційна єдність, діє від мені держави, складається із державних службовців, має власний правовий статус і т.д.). В якості класифікатора при виділенні різновидів державних органів слід брати час їх функціонування, призначення, порядок заснування (створення), методи здійснення функцій тощо.

Функції держави як основні напрямки її діяльності щодо реалізації завдань внутрішньої і зовнішньої політики слід характеризувати по таким критеріям як час здійснення, сфера здійснення, мета здійснення тощо. В межах цього питання доцільно вказати які саме органи державної влади як структурні елементи механізму держави реалізують конкретні функції (приміром, Міністерство внутрішніх справ України як центральний орган виконавчої влади здійснює внутрішню постійну державну функцію щодо підтримання громадського порядку і забезпечення громадської безпеки в державі).

Семінарське заняття № 10.

Тема: Право в системі регулювання суспільних відносин

Кількість годин: 2 години

Мета заняття: встановити сутність, соціальну цінність і призначення права в житті суспільства.

Навчальні питання:

1. Поняття права. Право в об'єктивному і суб'єктивному значеннях.
2. Ознаки права.
3. Соціальне призначення і функції права.

Методичні рекомендації

Підготовка першого питання передбачає вивчення основних уявлень та аналіз філософських вчень про право, аналіз аксеологічного та інструментального підходів до визначення поняття права. Визначення поняття

права має супроводжуватися встановленням двох основних форм прояву права: об'єктивної форми і суб'єктивної форми.

Розробка другого питання зобов'язує звернутися до розгляду права як основного соціального регулятора суспільних відносин, якому притаманна низка специфічних ознак (нормативність, системність, формальна визначеність, вольовий характер, загальна обов'язковість, гарантованість державою).

Підготовка третього питання передбачає визначення соціальної сутності права як універсального, захищеного державою регулятора суспільних відносин. Функції права слід розглядати з позицій аналізу основних напрямів правового впливу на суспільні відносини. Загально-соціальні (виховна, інформаційна, орієнтаційна, оцінювачна) та спеціально-соціальні (юридичні) функції права (регулятивні – статична та динамічна, охоронна).

Співвідношення і взаємозв'язок права, політики, економіки і культури слід встановлювати через призму аналізу факторів і динаміки відповідних відносин у суспільстві. Доцільно встановити правові форми існуючих економічних відносин, а також визначити сутність безпосереднього та опосередкованого регулювання правом економічної сфери. Взаємовплив права і політики передбачає висвітлення ролі права як основного засобу здійснення політики держави (відображення в праві рівня політичної зрілості класу (правлячої еліти), народу, суспільства, держави).

Право та культура. Право як індикатор культури суспільства. Прогрес в праві. Власна та аргументальна цінність права. Право та закон: їх співвідношення. Принципи верховенства права в суспільстві і державі.

Семінарське заняття № 11.

Тема: Співвідношення права, політики, економіки

Кількість годин: 2 години

Мета заняття: встановити співвідношення права, політики, економіки, культури.

Навчальні питання:

1. Право і політика.
2. Право і економіка.
3. Право і культура.

Методичні рекомендації

Співвідношення і взаємозв'язок права, політики, економіки і культури слід встановлювати через призму аналізу факторів і динаміки відповідних відносин у суспільстві. Доцільно встановити правові форми існуючих економічних відносин, а також визначити сутність безпосереднього та опосередкованого регулювання правом економічної сфери. Взаємовплив права і політики передбачає висвітлення ролі права як основного засобу здійснення політики держави (відображення в праві рівня політичної зрілості класу (правлячої еліти), народу, суспільства, держави).

Право та культура. Право як індикатор культури суспільства. Прогрес в праві. Власна та аргументальна цінність права. Право та закон: їх співвідношення. Принципи верховенства права в суспільстві і державі.

Семінарське заняття № 12.

Тема: Форми (джерела) права

Кількість годин: 2 години.

Мета заняття: встановити сутність і провести класифікацію джерел права.

Навчальні питання:

1. Поняття та види форм права. Співвідношення форми і джерела права.
2. Правовий звичай як джерело права.
3. Правовий прецедент як джерело права: поняття, ознаки.
4. Нормативно-правовий договір: поняття та ознаки.
5. Нормативно-правовий акт як джерело права.
6. Правова доктрина: поняття та особливості.
7. Релігійно-правовий текст: поняття, ознаки та особливості.

Методичні рекомендації

В межах цього семінарського заняття необхідно надати визначення джерела (форми) права у декількох аспектах (соціальному, генетичному та юридичному). Після цього слід перейти до короткої характеристики окремих джерел права, демонструючи різницю між ними та наводячи їх конкретні приклади. Слід розкрити неоднозначність підходу до визначення в юридичній літературі поняття джерела права. Завершити відповідь слід аналізом основних джерел права в Україні.

Також слід присвятити увагу аналізу правового звичаю як акта документа, що містить правила поведінки, які склалися внаслідок їх багаторазового повторення, назвати його ознаки, вказати на те, що він виступає історично першим джерелом права і посідає провідну роль у період становлення державності. Необхідно проаналізувати відмінності у процесі закріплення правового звичаю та нормативно-правового акта.

В рамках розгляду семінарського заняття необхідно надати визначення та проаналізувати ознаки правового прецеденту як одного з найпоширеніших у світі джерел права, назвати його структуру та види. Потрібно показати сутнісні відмінності між правовим прецедентом та нормативно-правовим актом, навести декілька країн, у яких правовий прецедент займає домінуюче положення у системі джерел права.

Предметом наступного питання є нормативно-правовий акт як джерело права. Потрібно визначити поняття нормативно-правового акта як первинного та, з огляду на його юридичну форму і зміст, найбільш досконалого джерела права. Охарактеризувати його основні риси, розкрити систему нормативно-правових актів.

Важливим при розгляді теми є питання щодо сутності правової доктрини, яка традиційно належить до вторинних джерел романо-германського та англосаксонського права. Треба відзначити, що правова доктрина як джерело права – це визнані юридичною спільнотою ідеї, концепції та теорії, які використовуються як допоміжний засіб для визначення змісту правових норм.

Необхідно звернути увагу, що вперше професійна думка видатних юристів була використана як джерело права у Давньому Римі. Також необхідно відзначити вплив правової доктрини на законотворчість та на правозастосування. Обґрунтувати її особливе значення, яке вона зберігає у країнах релігійно-традиційної сім'ї правових систем.

Останнє питання семінарського заняття присвячене релігійно-правовому тексту. Це джерело права притаманне для релігійно-общинної правової системи або для релігійних систем права, найбільш поширеним видом яких є система ісламського права. Слід розкрити поняття релігійно-правового тексту, його ознаки та особливості.

Семінарське заняття № 13.

Тема: Норми права

Кількість годин: 2 години

Мета заняття: встановити сутність норми права, визначити значення норми права у системі правового регулювання.

Навчальні питання:

1. Поняття та ознаки норм права.
2. Співвідношення норми права з нормами моралі, корпоративними, релігійними, політичними нормами.
3. Критерії класифікації та види норм права.
4. Структура норми права: гіпотеза, диспозиція, санкція. Класифікація гіпотез, диспозицій, санкцій: критерії та види.
5. Спеціалізовані норми права: природа та особливості.
6. Способи (прийоми) викладення елементів норм права в приписах статей нормативно-правових актів. Співвідношення норми права і припису статті нормативно-правового акта.

Методичні рекомендації

Аналіз цієї теми передбачає розгляд змісту норми права як загальнообов'язкового формально визначеного правила поведінки, що встановлюється чи санкціонується державою з метою регулювання суспільних відносин. Після цього слід перейти до аналізу конкретних ознак норми права, пояснюючи кожен з них на конкретних прикладах. В рамках відповіді на це питання необхідно також визначити чим обумовлена провідна роль норми права в механізмі соціального регулювання. Характеристика системності, загальної обов'язковості, формальної визначеності, забезпеченості владою держави, нормативності та інших ознак досягається поясненням їх внутрішньої

суті з відповідними прикладами та порівняннями. Предметом наступного питання є структура норми права. Необхідно, перш за все, висвітлити так звану «класичну структуру норми права», що складається з гіпотези, диспозиції та санкції, дати визначення кожного з цих елементів та їх класифікацію. Після цього бажано розглянути приклади різноманітних норм права, що містять лише два, а подекуди і один елемент з трьох. Бажано визначити взаємозв'язок між структурою норми права та галуззю права, до якої вона відноситься. В межах цього семінарського заняття необхідно надати детальну класифікацію норм права за різними критеріями (галуззю права, суб'єктом встановлення, терміном дії тощо). Кожен з різновидів має підкріплюватися конкретними прикладами. Відповідь на це питання має сприяти усвідомленню усього різноманіття норм права та їх ролі в механізмі правового регулювання. Також необхідно розглянути нетипові нормативно-правові приписи. Необхідно роз'яснити і саму не типовість та спеціалізованість даних норм і, водночас, розкрити на прикладах окремі види: загальнозакріплюючі, дефінітивні, декларативні, оперативні, колізійні.

Останнє питання передбачає розгляд способів викладу елементів норм права у статтях нормативно-правових актів, які можна класифікувати залежно від повноти викладу (ступеня визначеності) та рівня узагальнення. Потрібно проаналізувати співвідношення норми права і припису статті нормативно-правового акта.

Семінарське заняття № 14.

Тема: Нормотворчість.

Кількість годин: 2 години

Мета заняття: встановити сутність і значення нормотворчості.

Навчальні питання:

1. Поняття та ознаки правотворчості.
2. Функції та принципи правотворчості.
3. Види правотворчості та їх загальна характеристика.
4. Поняття та стадії правотворчого процесу.
5. Нормотворча техніка як різновид юридичної техніки: поняття, елементи, види.
6. Законодавча техніка. Юридична термінологія.

Методичні рекомендації

В межах розгляду семінарського заняття необхідно надати характеристику правотворчості як правової форми діяльності держави за участю громадянського суспільства (у передбачених законом випадках), пов'язаної із встановленням (санкціонуванням), зміною, скасуванням юридичних норм. Після цього слід проаналізувати ознаки правотворчості. Окремо слід зупинитися на правотворчості народу та шляхах її здійснення. Потребує докладного висвітлення також функціональна сторона

правотворчості, пов'язана з систематизацією нормативно-правових актів, оновленням, уточненням змісту норм права, усуненням прогалин у праві. Далі необхідно розглянути основні принципи правотворчості (гуманізм, демократизм, законність, науковість тощо), які повинні забезпечити досконалість законодавства, відповідність його вимогам часу, врахування в ньому інтересів всіх верств населення. Також необхідно надати послідовну та розгорнуту характеристику методів та стадій, з яких складається правотворчий процес (зокрема видання законів в Україні), починаючи зі стадії законодавчої ініціативи.

Важливо також показати, в який термін та яким чином використовує Президент Україна своє право вето та як його може подолати Верховна Рада Україна. Юридична техніка є важливим елементом професійної юридичної діяльності. Нормотворча техніка є видом юридичної техніки. У межах теми необхідно розглянути поняття нормотворчої техніки, розкрити її вплив на ефективність правового регулювання в цілому. Виокремити елементи нормотворчої техніки (логічні; лексичні і стилістичні; графічні і математичні; структурні; засоби і правила утворення спеціально-юридичного змісту нормативного правового акта; засоби і правила забезпечення та позначення системних зв'язків нормативних правових актів тощо) та з'ясувати їх сутність. У наступному питанні потрібно надати визначення терміна «законодавча техніка», охарактеризувати найбільш важливі засоби і правила законодавчої техніки. Окрему увагу слід звернути на один із найважливіших засобів законодавчої техніки – терміни.

Семінарське заняття № 15.

Тема: Нормативно-правові акти.

Кількість годин: 2 години

Мета заняття: встановити сутність, ознаки, регуляторне значення нормативно-правових актів, визначити їх класифікацію.

Навчальні питання:

1. Нормативно-правовий акт: поняття, ознаки, види. Відмінність нормативно-правового акта від інших актів (документів) правового характеру.
2. Закон як вид нормативно-правового акта: поняття, ознаки, види. Кодекс як особливий вид закону.
3. Підзаконні нормативно-правові акти: поняття, види.
4. Дія нормативно-правових актів у часі.
5. Дія нормативно-правових актів у просторі та за колом осіб.

Методичні рекомендації

Розкриваючи перше питання семінарського заняття, необхідно надати визначення нормативно-правового акта, визначити його сутнісні ознаки, що відрізняють нормативно-правовий акт від інших джерел права, зокрема, від правового прецеденту, правового звичаю, нормативно-правового договору

тощо. Після цього слід перейти до класифікації нормативно-правових актів за різними критеріями. У межах наступного питання необхідно розглянути поняття закону, його основні ознаки, навести класифікацію за різними критеріями (за юридичною силою, за суб'єктами законотворчості, за предметом регулювання, за характером регулювання, за обсягом дії на суб'єктів тощо). Окремо необхідно розглянути кодекс як особливий вид закону, надати його визначення, ознаки, розкрити класичну структуру (загальна та особлива частини) кодексів, навести класифікацію за різними критеріями.

Слід також з'ясувати відмінності між законами, прийнятими Верховною Радою України і законами прийнятими на всеукраїнському референдумі. Важливим при розгляді теми є питання щодо юридичної природи підзаконних нормативно-правових актів. Існування підзаконних нормативних актів у правовій системі зумовлено багаторівневою структурою самих суспільних відносин, що потребують як законодавчого врегулювання, так і вторинного, більш детального і конкретизуючого нормативного регулювання з метою оперативного вирішення питань в окремих сферах життєдіяльності суспільства.

При розгляді підзаконного нормативного акта необхідно навести його визначення та проаналізувати основні ознаки. Аналіз цієї теми передбачає також розгляд меж чинності нормативноправових актів у часі, просторі та за колом осіб. Так, щодо дії у часі, слід вказати на момент набуття та втрати чинності нормативно-правовим актом; детально зупинитися на питанні зворотної сили нормативно-правового акта. Розглядаючи питання дії нормативно-правового акта у просторі, слід вказати на особливості дії міжнародних, загальнодержавних та місцевих нормативноправових актів. Відповідаючи на питання функціонування нормативно-правових актів за колом осіб, слід вказати на виключення з правила щодо поширення дії нормативно-правових актів на всіх осіб, що перебувають на території певної держави.

Семінарське заняття № 16.

Тема: Правові відносини.

Кількість годин: 2 години

Мета заняття: з'ясувати сутність і значення правових відносин.

Навчальні питання:

1. Правовідносини: поняття, ознаки та класифікація. Структура правовідносин.
2. Суб'єкти правовідносин: поняття та види. Правосуб'єктність: поняття, елементи та їх характеристика.
3. Поняття і види об'єктів правовідносин.
4. Юридичний факт: поняття, ознаки та види.
5. Фактичний (юридичний) склад: ознаки та види.

Методичні рекомендації

Розкриття цієї теми слід розпочати з визначення соціальних відносин, що

поділяються на матеріальні, правові, політичні, моральні та інші. Після цього слід перейти до характеристики правових відносин як найважливішого засобу реалізації юридичних норм.

Сутність правовідносин виявляється в їх ознаках, до яких слід віднести обумовленість правом, свідомий та вольовий характер, забезпечення їх реалізації з боку держави тощо. Необхідно показати, що правовідносини, як специфічний різновид суспільних відносин, визначаються матеріальними умовами життя даного суспільства. Завершити відповідь на це питання необхідно класифікацією правовідносин, яку має бути проведено за якомога більшою кількістю критеріїв (за галузевою ознакою, кількісним складом суб'єктів, функціями в механізмі правового регулювання тощо) та навести приклади.

Аналізуючи склад правовідносин, необхідно показати, що правові відносини є складним явищем, що має свою внутрішню побудову і складається з таких елементів, як зміст, суб'єкти правовідносин та об'єкти правовідносин. Кожен з цих елементів має отримати коротку характеристику. Щодо змісту, то він знаходить своє відображення у взаємних правах та обов'язках суб'єктів правовідносин. З огляду на це, слід дати визначення таких юридичних категорій, як суб'єктивне право та юридичний обов'язок. Важливим є розгляд визначення поняття суб'єктів правовідносин, після чого слід навести їх класифікацію. Розгляд цього питання передбачає також розкриття категорії правосуб'єктності через призму аналізу її окремих елементів (правоздатності, дієздатності та деліктоздатності). Необхідно також акцентувати увагу на особливостях вступу до правовідносин окремих категорій фізичних (громадян України, іноземців, осіб без громадянства) та юридичних осіб. В межах цього семінарського заняття необхідно дати визначення об'єктів правовідносин та проаналізувати окремі їх різновиди з точки зору як моноістичної (що відносить до об'єктів лише дії суб'єктів), так і плюралістичної концепції.

Надаючи відповідь на останнє питання, слід, у першу чергу, визначити юридичні факти як такі конкретні життєві обставини, з котрими норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення правовідносин. Необхідно також вказати і на підстави класифікації юридичних фактів. Так, за вольовою ознакою юридичні факти поділяються на дії та події. Особливе місце в системі юридичних фактів займають юридичні стани – тривалі миттєві обставини (громадянство, перебування у шлюбі, судимість тощо). Кожному з видів юридичних фактів необхідно дати загальну характеристику. Також слід зауважити, що у деяких випадках для виникнення, зміни та припинення правовідносин необхідний фактичний склад. Тобто наявність або відсутність декількох юридичних фактів.

4. МАТЕРІАЛИ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Самостійна робота осіб, які навчаються, є основним засобом засвоєння навчального матеріалу у вільний від аудиторних занять час. Самостійна робота

включає: опрацювання навчального матеріалу, виконання індивідуальних завдань, науково-дослідну роботу. Навчальний час, відведений на самостійну роботу студента денної форми навчання, регламентується навчальним планом та робочим навчальним планом. Зміст самостійної роботи над навчальною дисципліною визначається програмою навчальної дисципліни, методичними матеріалами, завданнями та вказівками науково-педагогічного працівника.

Самостійна робота осіб, які навчаються, забезпечується системою навчально-методичного забезпечення, передбаченою програмою навчальної дисципліни: підручниками, навчальними та методичними посібниками, конспектами лекцій, збірниками завдань, комплектами індивідуальних семестрових завдань, практикумами, методичними рекомендаціями з організації самостійної роботи та виконання окремих завдань, електронними та іншими навчально-методичними матеріалами, дистанційними курсами. Методичні матеріали для самостійної роботи студентів повинні передбачати можливість проведення самоконтролю з боку студента. Для самостійної роботи рекомендується відповідна наукова та професійна монографічна і періодична література.

Самостійна робота з вивчення навчального матеріалу з конкретної дисципліни може проходити в Центральній науковій бібліотеці університету, навчальних кабінетах, комп'ютерних класах, лабораторіях, у домашніх умовах, а також у дистанційній формі за використанням системи підтримки дистанційного навчання та матеріалів дистанційних курсів.

Для забезпечення належних умов для самостійної роботи ця робота організовується, у разі необхідності, за попередньо складеним на кафедрі графіком, що гарантує можливість індивідуального доступу особи, яка навчається, до необхідних дидактичних і технічних засобів загального користування. Графік оприлюднюється на початку навчального семестру. При організації самостійної роботи з використанням складного обладнання, установок, інформаційних систем (комп'ютерних баз даних, систем автоматизованого проектування, автоматизованих навчальних систем, системи підтримки дистанційного навчання тощо) забезпечується можливість одержання необхідної консультації або допомоги з боку спеціалістів кафедри.

Контроль засвоєння навчального матеріалу дисципліни, віднесеного на самостійну роботу, є обов'язковим.

Основні методи перевірки успішності студентів: усне опитування, письмовий контроль, практичні заняття, тести тощо.

Індивідуальні завдання

Індивідуальні завдання розвивають можливості самостійної роботи і сприяють більш поглибленому вивченню теоретичного матеріалу, формуванню вмінь використання знань для вирішення відповідних практичних завдань.

Індивідуальними завданнями з дисципліни є написання і публічний (на семінарі) захист індивідуальної роботи (виконаної у вигляді реферату), в якому має бути викладений порівняльно-правовий аналіз обраних студентом державно-правових явищ (проблемні питання) з тем, наведених нижче.

Виконання індивідуального завдання є необхідною умовою допуску студента до складання екзамену з дисципліни.

Суть індивідуального завдання - самостійна аналітична робота, що представляє собою творче викладення матеріалу.

Форма виконання індивідуального завдання - письмова (друкований або рукописний варіант).

Мета виконання індивідуального завдання - глибоке і всебічне засвоєння методології дослідження предмета порівняльного правознавства, чітке з'ясування кола явищ, які охоплюються об'єктом і предметом; закріплення навичок аналітичної роботи, критичного аналізу і формулювання на її основі чітких висновків.

Вимоги до оформлення, структури і послідовності викладення матеріалу індивідуального завдання:

1. Титульний аркуш оформлюється з дотриманням вимог до титульного аркуша реферату.

2. У якості вступу позначити причини актуальності дослідження даної проблеми.

3. Окреслити коло вчених, письменників, публіцистів, що досліджували дану проблематику та внесли певний внесок у її розв'язання.

4. Окреслити час досліджуваної матерії (історичний період, епоху, століття і т.п.), який береться за основу.

5. Окреслити простір досліджуваної матерії - перелік досліджуваних держав (груп (типів, видів) держав).

6. Послідовно викласти виявлені основні закономірності (відповідно до тематики контрольної роботи) або зіставлення ознак специфіки прояву досліджуваного явища в порівнюваних державах (державно-правових системах) або специфіку їх реалізації в рамках державно-правової системи одного типу, але в різні часові періоди (в індивідуальному завданні таке порівняння може бути здійснене за допомогою таблиці) з відповідною аргументацією загальнотеоретичного характеру та ілюстраціями належного історичного матеріалу, підкріплене посиланнями на відповідні наукові, публіцистичні або літературні джерела.

7. Окреслити відповідні фактори, що здійснили (або здійснюють) вплив на виявлений закономірний розвиток досліджуваного державно-правового явища. Зробити висновок про те, чи є досліджувані основні закономірності загальними або особливими (специфічними), і пояснити даний висновок. Зробити відповідні загальні висновки про специфіку проявів досліджуваного явища в різних державах (системах) або в різні часові періоди.

8. Навести список використаних джерел дослідження (такими можуть бути: наукові, науково-популярні, публіцистичні, художні твори, матеріали періодичних видань (преса) як в друкованому, так і в електронному, а також в аудіо- або відеоформаті (в останньому випадку - позначити посилання на їх ресурс).

Теми індивідуального завдання:

1. Юридична наука.

2. Теорія держави і права як базова фундаментальна юридична наука.
3. Методологія вивчення теорії держави і права.
4. Функції теорії держави і права.
5. Співвідношення теорії держави і права з іншими гуманітарними і юридичними науками.
6. Особливості організації влади в первісному суспільстві.
7. Виникнення держави.
8. Держава: сутність, ознаки, типологія.
9. Наукові концепції утворення держави.
10. Громадянське суспільство
11. Політична система суспільства
12. Механізм держави: поняття, структура.
13. Апарат держави.
14. Поняття та ознаки державного органу.
15. Функції держави як основні напрямки діяльності державних органів.
16. Органи місцевого самоврядування і механізм держави: аспекти співвідношення.
17. Поняття та складові форми держави.
18. Форма державного правління.
19. Форма державного устрою.
20. Форма державного режиму.
21. Форма державного правління в Україні
22. Поняття та ознаки права.
23. Взаємовплив права і національної культури.
24. Поняття та різновиди джерел права.
25. Правовий прецедент.
26. Правова доктрина.
27. Релігійні догми як джерела права.
28. Поняття та ознаки правовідносин.
29. Склад правовідносин.
30. Суб'єкти правових відносин.
31. Деліктоздатність фізичної особи.
32. Поняття та ознаки реалізації права.
33. Безпосередня і опосередкована реалізація права.
34. Застосування права.
35. Соціальне значення тлумачення права.
36. Поняття та ознаки правопорушення.
37. Об'єкт правопорушення.
38. Поняття і різновиди юридичної відповідальності.
39. Особливості юридичної відповідальності неповнолітніх осіб.
40. Правова система. Типи (сім'ї) правових систем.

5. СХЕМА НАРАХУВАННЯ БАЛІВ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Схема нарахування балів для студентів денної форми навчання

Загальна кількість балів – 100.

Кількість балів за екзамен/залік – 40.

Кількість балів протягом семестру – 60:

Кількість балів за відповіді на семінарських заняттях $\sum 40 = 40$:

Формула обчислення

$$\sum 40 = \frac{\sum 1}{\sum 2} \times 8 \text{ (вісім)}$$

Примітка:

$\sum 40$ – сума максимальної кількості балів

$\sum 1$ – сума балів, що отримав студент за відповіді на семінарських заняттях.

$\sum 2$ – кількість семінарських занять протягом семестру.

8 – коефіцієнт

Індивідуальне завдання – 10 балів

Контрольна робота – 10 балів.

Поточний контроль						Індивідуальне завдання	Контрольна робота, передбачена навчальним планом	Разом	Екзамен /залік	Сума
T1	T2	T3	T4	T5	TN					
$\sum 40$						10	10	60	40	100

Критерії оцінювання усної відповіді.

Поточний контроль здійснюється, зокрема, у формі опитування та перевірки результатів виступів на семінарських та практичних заняттях в п'ятибальній шкалі оцінок.

5 балів ставиться за наступних умов:

- студент активно працює протягом усього практичного заняття;
- дає повний, правильний, послідовний, зв'язний, обґрунтований виклад питання, що супроводжується правильними прикладами з доктринальних джерел та посиланням на чинне законодавство;
- все, що викладається, повинно свідчити про глибоке розуміння і орієнтацію в явищах і процесах, що вивчаються;
- правильні вичерпні відповіді на додаткові питання викладача.

4 бали ставиться за наступних умов:

- студент активно працює протягом практичного заняття;
- дає правильний, повний виклад змісту підручника і матеріалу, поданого викладачем, але на додаткові контрольні питання, які ставить викладач для з'ясування глибини розуміння і вміння орієнтуватися в явищах і процесах, відповідає лише з деякою допомогою викладача чи колег;

- недостатньо вичерпні відповіді на додаткові запитання викладача.

3 бали ставиться за наступних умов:

- студент на занятті поводить себе пасивно, відповідає лише за викликом викладача;

- в цілому виявляє знання основного навчального матеріалу, що розглядається, але під час відповіді допускає помилки і усвідомлює їх тільки після вказівки викладача;

- відповіді на запитання дає не одразу, а тільки після деякого напруження пам'яті, при чому відповіді нечіткі;

- не в змозі без допомоги викладача вивести співвідношення з іншими проблемами дисципліни, що вивчається;

2 бали ставиться за наступних умов:

- допускає суттєві помилки або зовсім пропускає матеріал і частково виправляє ці помилки тільки після вказівки викладача;

- студент виявляє незнання значної частини навчального матеріалу, нелогічно і невпевнено його викладає, у відповіді мають місце заминки і перерви, не може пояснити проблему, хоча і розуміє її;

- викладає матеріал не достатньо зв'язно і послідовно.

1 бал ставиться за наступних умов:

- студент припускається грубих помилок при викладі матеріалу і не виправляє ці помилки навіть при вказівці на них викладача;

- виявляє нерозуміння навчального матеріалу і як наслідок цього – повна відсутність навичок як в аналізі явищ, так і у подальшому виконанні практичних завдань.

Виконання індивідуальної роботи (оцінюється від 1 до 10 балів) – передбачає оцінювання як формальної сторони виконання роботи (відповідність усім формальним вимогам до роботи), так і змістовної сторони роботи (зокрема, повнота та глибина дослідження).

9-10 балів – повне розкриття теми, наявність оригінальних думок і суджень, наявні самостійні висновки, використання широкого спектру (більше 5 назв) сучасної наукової літератури; робота оформлена з відповідним науково-довідковим апаратом;

7-8 бали – повне розкриття теми, наявні самостійні висновки, використання більше 5 назв наукової літератури (не менше 3 сучасної), підручників та посібників; робота оформлена з відповідним науково-довідковим апаратом;

5-6 бали – тема в цілому розкрита, наявні висновки, використано від 3 до 5 назв наукової та навчальної літератури; робота оформлена з відповідним науково-довідковим апаратом;

3-4 бали – тема розкрита поверхово, наявні висновки, однак зміст роботи показує розуміння автором проблеми, використано від 3 до 5 назв наукової та навчальної літератури;

1-2 бали – тема розкрита в окремих аспектах, використана навчальна та наукова література.

Критерії оцінювання контрольної роботи

Завдання контрольної роботи складається з 10 тестових запитань/завдань, кожне з яких має 4 варіанти відповіді, одна із запропонованих відповідей правильна. Кожна правильна відповідь оцінюється в 1 бал.

Критерії оцінювання екзаменаційної роботи

Завдання екзаменаційної роботи складається з 40 тестових запитань. Кожне запитання має 4 варіанти відповіді, одна з яких є правильною. Кожна правильна відповідь оцінюється в 1 бал.

Схема нарахування балів для студентів заочної форми навчання

Загальна кількість балів – 100.

Кількість балів за екзамен/залік – 40.

Кількість балів протягом семестру – 60:

Кількість балів за відповіді на семінарських заняттях $\sum 40 = 40$:

Формула обчислення

$$\sum 40 = \frac{\sum 1}{\sum 2} \times 8 \text{ (вісім)}$$

Примітка:

$\sum 40$ – сума максимальної кількості балів

$\sum 1$ – сума балів, що отримав студент за відповіді на семінарських заняттях.

$\sum 2$ – кількість семінарських занять протягом семестру.

8 – коефіцієнт

Індивідуальне завдання – 10 балів

Контрольна робота – 40 балів.

Поточний контроль					Індивідуальне завдання	Контрольна робота, передбачена навчальним планом	Разом	Екзамен	Сума
T1	T2	T3	T4	T5					
10					10	40	60	40	100

T1, T2 ... T5 – теми.

Критерії оцінювання усної відповіді.

Поточний контроль здійснюється, зокрема, у формі опитування та перевірки результатів виступів на семінарських та практичних заняттях в п'ятибальній шкалі оцінок.

5 балів ставиться за наступних умов:

- студент активно працює протягом усього практичного заняття;
- дає повний, правильний, послідовний, зв'язний, обґрунтований виклад

питання, що супроводжується правильними прикладами з доктринальних джерел та посиланням на чинне законодавство;

- все, що викладається, повинно свідчити про глибоке розуміння і орієнтацію в явищах і процесах, що вивчаються;

- правильні вичерпні відповіді на додаткові питання викладача.

4 бали ставиться за наступних умов:

- студент активно працює протягом практичного заняття;

- дає правильний, повний виклад змісту підручника і матеріалу, поданого викладачем, але на додаткові контрольні питання, які ставить викладач для з'ясування глибини розуміння і вміння орієнтуватися в явищах і процесах, відповідає лише з деякою допомогою викладача чи колег;

- недостатньо вичерпні відповіді на додаткові запитання викладача.

3 бали ставиться за наступних умов:

- студент на занятті поводить себе пасивно, відповідає лише за викликом викладача;

- в цілому виявляє знання основного навчального матеріалу, що розглядається, але під час відповіді допускає помилки і усвідомлює їх тільки після вказівки викладача;

- відповіді на запитання дає не одразу, а тільки після деякого напруження пам'яті, при чому відповіді нечіткі;

- не в змозі без допомоги викладача вивести співвідношення з іншими проблемами дисципліни, що вивчається;

2 бали ставиться за наступних умов:

- допускає суттєві помилки або зовсім пропускає матеріал і частково виправляє ці помилки тільки після вказівки викладача;

- студент виявляє незнання значної частини навчального матеріалу, нелогічно і невпевнено його викладає, у відповіді мають місце заминки і перерви, не може пояснити проблему, хоча і розуміє її;

- викладає матеріал не достатньо зв'язно і послідовно.

1 бал ставиться за наступних умов:

- студент припускається грубих помилок при викладі матеріалу і не виправляє ці помилки навіть при вказівці на них викладача;

- виявляє нерозуміння навчального матеріалу і як наслідок цього – повна відсутність навичок як в аналізі явищ, так і у подальшому виконанні практичних завдань.

Виконання індивідуальної роботи (оцінюється від 1 до 10 балів) – передбачає оцінювання як формальної сторони виконання роботи (відповідність усім формальним вимогам до роботи), так і змістовної сторони роботи (зокрема, повнота та глибина дослідження).

9-10 балів – повне розкриття теми, наявність оригінальних думок і суджень, наявні самостійні висновки, використання широкого спектру (більше 5 назв) сучасної наукової літератури; робота оформлена з відповідним науково-довідковим апаратом;

7-8 бали – повне розкриття теми, наявні самостійні висновки, використання більше 5 назв наукової літератури (не менше 3 сучасної),

підручників та посібників; робота оформлена з відповідним науково-довідковим апаратом;

5-6 бали – тема в цілому розкрита, наявні висновки, використано від 3 до 5 назв наукової та навчальної літератури; робота оформлена з відповідним науково-довідковим апаратом;

3-4 бали – тема розкрита поверхово, наявні висновки, однак зміст роботи показує розуміння автором проблеми, використано від 3 до 5 назв наукової та навчальної літератури;

1-2 бали – тема розкрита в окремих аспектах, використана навчальна та наукова література.

Критерії оцінювання контрольної роботи

Завдання контрольної роботи складається з 10 тестових запитань/завдань, кожне з яких має 4 варіанти відповіді, одна із запропонованих відповідей правильна. Кожна правильна відповідь оцінюється в 1 бал.

Критерії оцінювання екзаменаційної роботи

Завдання екзаменаційної роботи складається з 40 тестових запитань. Кожне запитання має 4 варіанти відповіді, одна з яких є правильною. Кожна правильна відповідь оцінюється в 1 бал.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка за національною шкалою
90-100	відмінно
70-89	добре
50-69	задовільно
1-49	незадовільно

6. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова література

Підручники, навчальні посібники:

1. Сухонос В. В. Теорія держави і права. Київ. «Університетська книга». 2023. 544 с.
2. Петришин О. В., Лук'янов Д. В., Максимов С. І., Смородинський В. С. Загальна теорія права : підручник. Харків : Право, 2020. 568 с.
3. Боняк В. О., Лантух І. С., Сердюк І. А., Хрестова Ю. В. Теорія держави і права. Збірник тестових завдань. Частина І: навч.-метод. посібник. Дніпро: Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 60 с.
4. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести: підручник. 2-ге вид., випр. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 584 с.
5. Петришин О. В. Теорія держави і права : підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл. Нац. університет «Юридична академія імені Ярослава Мудрого»; за заг. ред. О.В. Петришина. Харків : Право, 2014. 368 с.
6. Теорія держави та права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
7. Дідич Т. О. Правоутворення в Україні: теоретико-правові та практичні аспекти : монографія. Київ. : Видавництво Ліра-К, 2018. 492 с.
8. Кагановська Т. Є., Григоренко Є. І., Передерій О. С. Держава у правовому вимірі: навч. посіб. у питаннях і відповідях. За ред.. Т.Є. Кагановської]. Харків.: Право, 2013. 568 с.
9. Кагановська Т. Є., Григоренко Є. І., Передерій О. С. Конституційні засади сучасного державотворення: навч. посіб. У питаннях та відповідях. Харків: Право, 2017. 304 с.
10. Кагановська Т. Є., Григоренко Є. І., Передерій О. С. Порівняльне конституційне право : навч. посіб. Харків.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. 324 с.
11. Кельман М. С. Загальна теорія держави і права: підручник / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин. Київ.: Кондор, 2006. 477 с.

Допоміжна література:

1. Бабкіна О. В., Волинка К. В. Теорія держави і права у схемах і визначеннях: навч. посіб. Київ .: МАУП, 2004. 144 с.
2. Баганець В.О. Поняття й ознаки координаційної ролі як функції держави: адміністративно-правові аспекти. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6. Том 1. С. 144-149.
3. Бажинова О. А. Механізми комунікативної взаємодії органів публічної влади та громадськості в системі державного управління: дис. ... канд. наук з держ. упр. Харків, 2013. 248 с.
4. Баймуратов М. О., Боярський О. О. Дискреційні повноваження органів місцевого самоврядування в сфері захисту прав людини: методологічні підходи до розуміння та визначення. *Публічне право*. 2019. № 2 (34). С. 31-41.

5. Бельська Т. В. Діяльність інститутів глобального громадянського суспільства в конфліктних зонах сучасного світу. *Теорія та практика державного управління*. 2015. Вип. 3 (50). С. 179-187.
6. Віхров О., Віхрова І. Теорія держави і права: курс лекцій: навч. посіб. Чернігів: Десна Поліграф, 2015. 304 с.
7. Громадянське суспільство в Україні: сучасний стан, виклики, стратегія модернізації: монографія: У 3 т./за заг ред.. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка та акад. НАПрН О. В. Скрипнюка / Т.2: Доктринальний вимір галузевих засад функціонування громадянського суспільства в Україні. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2019. 588 с.
8. Колодій А. М., Копейчиков В. В., Лисенков С. Л. Теорія держави та права: навчальний посібник. Київ.: «Юрінформ», 1995. 185 с.
9. Котюк В. О. Теорія права: курс лекцій: навч. посіб. Київ.: Вентурі, 1996. 208 с.
10. Котюк В. О. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. Київ.: Атіка, 2005. 592 с.
11. Кравчук М. В. Проблеми теорії держави і права: навч. посіб. Київ.: Професіонал, 2004. 398 с.
12. Марчук В. М. Основні поняття та категорії права: навч. посіб. Київ.: Істина, 2001. 144 с.
13. Марчук В. М., Ніколаєва Л. В. Нариси з теорії права: навч. посіб. Київ.: Істина, 2001. 304 с.
14. Лисенков С.Л. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. Київ. «Юрисконсульт», 2006. 355 с.
15. Олійник А. Ю. Теорія держави і права: Київ.: Юрінком Інтер, 2001. 176 с.
16. Оніщенко Н.М., Заєць А.П., Журавський В.С. Теорія держави та права. Академічний курс ; за заг. ред. О.В. Зайчука. Київ.: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
17. Пайда Ю.Ю. Характеристика релігійних норм як різновиду соціальних норм. *Митна справа*. 2011. № 6. Кн. 2. Ч. 2 С. 741-747.
18. Пайда Ю.Ю. Роль права та релігії в удосконаленні механізму реалізації прав людини. *Повітряне і космічне право: Юридичний вісник Національного авіаційного університету*. Наукові праці НАУ. Київ.: НАУ, 2012. № 1 (22). С. 65-70.
19. Письменицький А. А, Слінько Д. В. Теорія держави і права: навч. посіб. Харків.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. 252 с.
20. Рабинович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. Вид. 5е, зі змінами. Київ.: Атіка, 2001. 176 с.
21. Сидоренко А.Ю. Правове регулювання відомчої нормотворчості в пострадянських країнах *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2016. № 2. С. 133-146.
22. Сидоренко А.Ю. До питання про кодифікацію як спосіб систематизації відомчих нормативних актів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 2. С. 16-22.
23. Сурілов О. В. Основи загальної теорії держави і права. Одеса: Одеський університет, 1995. 128 с.

24. Сухонос В. В. Теорія держави і права: навч. посіб. Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. 536 с.

25. Трофименко В.А. Правова доктрина – основа формування правової системи країни. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. Харків, 2009. №2. С. 80-91

26. Шай Р.Я. Теоретико-правовий підхід щодо розуміння сутності держави в історії політико-правової думки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Львів, 2016. С.373-377

27. Шульга А. М., Новікова Л. В., Передерій О. С., Григоренко Є. І. Теорія держави і права: навчальний посібник для студентів. За ред. А.М. Шульги. Харків.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. 464 с.

28. Хомюк Н. Система джерел права : деякі теоретичні аспекти. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. Львів, 2013. №58. С. 27-33.

29. Христова Г. О., Кочемировська О. О. Позитивні дії в механізмі забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: міжнародний досвід та українські перспективи: навч. посібник. Харків: Райдер, 2010. 200 с.

30. Фулей Т., Лукас Л., Сайц Л. Використання методики вирішення проблем для розробки та експертизи проектів нормативно-правових актів: посіб. Київ: Москаленко О. М., 2013. 254 с.

Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

1. Довідково-інформаційні видання з юриспруденції (енциклопедії, словники юридичних термінів)
2. Електронні бази рефератів і наукових доповідей з актуальних проблем держави і права на інформаційних носіях.
3. Інтернет-ресурси

Електронне навчальне видання комбінованого використання
Можна використовувати в локальному та мережному режимі

Воронова Ізабелла Володимирівна
Григоренко Євген Іванович
Передерій Олександр Сергійович

**ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА:
МАТЕРІАЛИ ДО СЕМІНАРСКИХ ЗАНЯТЬ
ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ**

В авторській редакції

Підписано до розміщення 18.06.2024. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 4,4. Обсяг 0,727 Мб. Зам. № 178/24.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.2009

Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна